

‘ARAP BAHARI’ SONRASI AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASININ GELECEĞİ

Mustafa Cem ÜNAL*

Özet

Arap coğrafyasında 2010 yılının sonlarında başlayan ve 2011 ile sonrasında yoğunlaşan halk isyanları bölgede ve uluslararası arenada önemli yankılar uyandırmıştır. ‘Arap Baharı’ olarak adlandırılan bu süreç olayların cereyan ettiği ülkelerde muhalif hareketler ile iktidardaki rejimler arasında birtakım sorunların çıkmasına neden olmuştur. Bu halk isyanları kimi ülkelerde sert çatışmaların yaşanmasına kimi ülkelerde ise nispeten daha yumuşak iktidar değişikliklerine yol açmıştır. Ayrıca Arap Baharı aşırı dinci terör örgütlerinin ve göç dalgalarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Artan terör faaliyetleri ve göç dalgası özellikle Avrupa Birliğini siyasi, toplumsal ve ekonomik anlamda etkilemiştir. Arap coğrafyasında yaşanan halk hareketleri sonrasında AB, ortak bir dış politika izlemede zorlanmıştır. Makale çerçevesinde AB’nin birlik dışındaki ülkelerle olan ilişkilerini düzenleyen Komşuluk Politikasının Arap Baharı karşısında izlediği değişimin özellikleri belirtilecektir.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, Avrupa Komşuluk Politikası, Terör Örgütleri, Göç Sorunu, Farklılaştırma, 3-Ms

The Future of European Neighbourhood Policy After the ‘Arab Spring’

Abstract

Public riots that started in the beginning of 2010 and intensified in 2011 and later on has stirred up important repercussions in the region and international relations. Changing structure of Arab Spring has caused to arise fundamentalist terror organizations and migration waves in the Middle Eastern and North African states. European Union exposed from terrorist actions and migration problems because of unstable environment in the region. European Union’s Common Foreign Policy and its European Neighbourhood Policy (ENP) have been influenced by Arab Spring. Member states did not take a common decision over Arab Spring and its impacts. In this study, key features and dynamics of Arab Spring and its implications over ENP and the basic concept changes of ENP after Arab Spring are mentioned.

* Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Doktora Öğrencisi

Makalenin gönderilme tarihi: 21 Kasım 2016, Kabul edilme tarihi: 11 Eylül 2017

Keywords: *Arab Spring, European Neighbourhood Policy, Terrorist Organizations, Migration Problem, Differentiation, 3 Ms.*

Giriş

2011 yılında Arap coğrafyasında otoriter rejimlere yönelik başlayan halk hareketleri bu ülkelerde kısa zamanda siyasi, sosyal ve ekonomik anlamda sorunların oluşmasına yol açmıştır. Halk hareketlerine karşı bazı otoriter rejimler muhalif görüşleri dikkate alarak değişimin önünü açarken diğer rejimler ise muhalif güçlere karşı iktidarını korumak yoluna gitmiştir. Söz konusu halk hareketleri sonrası oluşan otorite boşluğu sonrası terör faaliyetlerinin artmasına ve bunun sonucunda diğer bölge ülkelerini de etkileyen göç dalgalarına neden olmuştur. Halk hareketlerinin yaşandığı bu ülkelerde işsizlik ve ekonomik daralma gibi ekonomik sorunlar kronik bir boyuta ulaşmıştır.

Halk hareketlerinden oldukça etkilenen bölgelerden birisi de Avrupa olmuştur. Yaşanan gelişmelerin sonucu olarak ortaya çıkan aşırı dinci terör faaliyetleri ve göç hareketlerine Avrupa Birliği oldukça hazırlıksız yakalanmış ve ortak bir tavır takınmada zorlanmıştır. Bu gelişmeler karşısında üye ülkelerin politikaları doğrultusunda hareket edilmiştir.

AB'nin dış politikada ortak hareket etmek için geliştirdiği Ortak Dış Politika ve birliğe üye olmayan ülkelerle iyi ilişkiler geliştirmek için oluşturulan Avrupa Komşuluk Politikası bu halk hareketlerine karşı gereken tepkiyi vermekte gecikmiştir. Özellikle Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde geliştirilen eylem planları ve ekonomik yardım gibi araçlar sorunun çözümünde etkili olamamıştır.

Makale kapsamında Arap Baharı sonrası oluşan süreçte Avrupa Komşuluk Politikasının değişen yapısı, bu yapı doğrultusunda AB'nin komşuları ile ilişkilerindeki değişen politika yaklaşımı değerlendirilecektir. Bu doğrultuda ilk olarak Arap Baharının oluşum süreci, uluslararası sorun haline gelmesindeki etkenler değerlendirilecektir. Sonrasında Avrupa Komşuluk Politikasının kısa tarihçesi üzerinden politikanın Arap Baharı sürecinde yaşadığı değişimler incelenecektir.

I. 'Arap Baharı' Süreci ve Dinamikleri

Tunuslu bir sokak satıcısı olan Muhammed Bouazizi'nin kendisini yakması sonucu 'Arap Baharı' adı verilen süreç başlamıştır.¹ 2011 yılında Tunus, Mısır, Bahreyn, Libya ve Suriye'de etki gösteren 'Arap Baharı'

¹ Osman Korutürk, "Arab Revolution: Should We Still Call It 'Spring'?", *Turkish Policy Quarterly* 10 (2012): 64.

ülkelerin yönetimlerinde farklı sonuçlara neden olmuştur. Örneğin; Tunus ve Mısır'daki otoriter yönetimler görece hızlı ve daha az kanlı bir şekilde el değiştirirken Libya, Bahreyn, Yemen ve Suriye'deki gösteriler hala devam etmekte ya da binlerce insanın yaralanmasına ve ölmesine yol açacak şekilde bastırılmış veya bastırılmaya devam etmektedir.²

Ortadoğu'da yaşanan bu gelişmeleri bu coğrafyada derin değişimlere yol açması ve yol açmaya devam etmesi sebebiyle devrim olarak da tanımlayanlar bulunmaktadır. Tilly'e göre devrimler toplumdan bağımsız ve izole edilmiş bir şekilde değil toplumun temel karakterinden beslenerek oluşur. Ona göre devrimler; devletin yönetim yapısını ve halka bakış açısını değiştirerek, her bir aşamada temel aktörleri ve bu aktörlerin siyasal mücadeleye yaklaşımlarını belirleyerek ve devlet üstündeki baskının şiddetini etkileyerek meydana gelmektedir.³

Genel olarak değerlendirmek gerekirse; bu ayaklanmalar Ortadoğu'da yıllardır süren kapalı, kemikleşmiş siyasi ve ekonomik sistemlere karşı çıkmıştır. Temelde bu protestolar ümit vaat etmeyen ekonomik koşullar ve kurulu siyasi kanalların yokluğunun bileşiminden etkilenmiştir. Ayrıca ekonominin devletin elinde olması ve ekonomik büyümenin yavaş olması Arap ekonomilerinin sınırlanmasına neden olmaktadır.⁴

Bunların yanı sıra bu ayaklanmaların sebepleri arasında ekonomideki az gelişmişlik, işsizliğin yüksek olması, otoriter yönetimlerin varlığı, yoksulluk ve fiyat artışları gösterilebilir. Buradan da anlaşılacağı üzere ayaklanmaların arkasındaki itici faktör ekonomik sorunlardır.⁵ Ekonomik sorunların temeline inmek gerekirse; Desai, Olofsgard ve Yosuef ekonomik sorunları iki faktör çerçevesinde değerlendirmektedirler. 1980'lerde düşen petrol fiyatlarının Ortadoğu ülkelerinin reform yapmalarını engellediğini belirtmektedirler. Fiyatlardaki ani azalış halkın refahını etkilemiş ve pek çok hükümet kamuya borçlanmıştır. Özellikle Kuzey Afrika'daki ülkelerde sosyalist politikaların üretilmesi özel yatırım yapacak ve sanayide rekabet edecek iş çevreleri oluşturamamıştır. Buna karşın pek çok hükümet bu sorunlara yönelik reformlar yapmaya çalışmışlarsa da bu reformlar ya geçici olmuşlar ya da tamamlanamamışlardır. İkinci faktör

² Annyssa Bellal ve Louise Doswald-Beck, "Evaluating the Use of Force During the Arab Spring", *Yearbook of International Humanitarian Law* 14 (2011): 3-4.

³ Charles Tilly, *Avrupa'da Devrimler 1492-1992*, (İstanbul: Afa Yayınları, 1995), 24.

⁴ Paul R. Pillar, "Alienation and Rebellion in the Arab World", *Mediterranean Quarterly* 22 (2011): 8.

⁵ İlhan Sağsen, "Arap Baharı, Türk Dış Politikası ve Dış Algılaması", *Ortadoğu Analiz* 3 (2011): 58.

olarak ise bölge hükümetlerinin 2000’li yıllardan itibaren iş piyasasında artış gösteren genç nüfusa yönelik politika oluşturmamalarını göstermektedirler. 1960 ve 1990 yılları arasında artan doğum oranları ve ölüm oranlarındaki artış bölgeyi genç bir nüfusa bırakmıştır. Daha önceki nesiller eğitim ve iş olanaklarına sahiplerken bu yeni nesiller önceki nesillerin fırsatlarına sahip olmamıştır. Sonuç olarak iyi eğitilmiş fakat işsiz olan gençlik ile Ortadoğu ve Kuzey Afrika’yı yeniden tanımlamak istemişlerdir.⁶

Protestoların yaşandığı bu coğrafyada bu genç nesil isteklerini teknolojinin yardımıyla dile getirmeye çalışmışlardır. Beck ve Hüser’e göre Arap Baharı’nın ortaya çıkmasında Facebook, Twitter ve Youtube gibi sosyal medya araçları da etkili olmuşlardır. Bu araçların sağladığı görsel iletişim insanların kendileriyle aynı fikirde olan insanlarla bağlantısı sağlamış ve otoriter rejimlere karşı gösterilerin oluşmasına neden olmuştur.⁷

Bu bağlamda ekonomik gelişmişlik ile demokrasi arasında bağ kurulduğunda zengin ülkeler demokrasinin oluşumu için gerekli şartları sağlamaktadır. Bu kriterden yola çıkmak gerekirse kişi başına düşen gelirin 4,000 dolar olduğu Kuveyt, Bahreyn, Suudi Arabistan, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri demokrasinin oluşumu için yeterli ekonomik altyapıya sahip görünmektedirler. Ancak, iş yaratma, ekonomik reform ve kalkınma gibi politikaları yürürlüğe koyamamaktadırlar.⁸

Protestoların oluşumundaki bir diğer faktör ise demokrasinin olmazsa olmazı olan kurumsal altyapının olmamasıdır. Pillar’a göre kurumsal eksikliklere karşı belirli gruplar değişime yönelik fikirler ve tutumlar geliştirmişlerdir ve böylece kurulu düzene karşı yabancılaşma artmıştır. Son yıllarda Arap ülkelerinde şehirleşmenin artması ile köyle, kabileyile ve aileyle olan köklü bağlara yönelik yabancılaşmayı güçlendirmiştir. Sonuçta Arap ülkelerinde nüfusun çoğu kurulu düzeni desteklememeye başlamıştır.⁹ Bu bağlamda Arap ülkelerinde parlamentonun, siyasi partilerin, etkili ve

⁶ Raj M. Desai, Anders Olofsgard ve Tarik Yousef, “Is the Arab Authoritarian Bargain Collapsing?”, Erişim Tarihi: Ekim 30, 2013, <http://www.brookings.edu/research/opinions/2011/02/09-arab-economies-desai-yousef>.

⁷ Martin Beck ve Simone Hüser, “Political Change in the Middle East: An Attempt to Analyze the ‘Arab Spring’”, *GIGA Working Papers*, 203 (2012): 7.

⁸ Howard J. Wiarda, “Arab Fall or Arab Winter?”, *American Foreign Policy Interests* 34 (2012): 135.

⁹ Pillar, “Alienation and Rebellion,” 9.

dürüst bürokrasi anlayışının, sivil otoriteye bağlı askeriye, şeffaflığın, hukuk devletinin ve bunun gibi niteliklerin yokluğu istikrarlı bir demokrasinin oluşumunu engellemiştir.¹⁰

Bunlara ek olarak Pillar; isyanların ilerlemesini iki grupta ele almaktadır. Bunlardan birincisi sadece ahlaki ve yasal anlamdaki yozlaşma değil aynı zamanda yönetici sınıfın sebep olduğu eşitsizliği tanımlayan yozlaşmadır. Diğer ise sert ve ayırım gözetmeksizin düzeni sağlamaya çalışmakta kullanılan güç kullanımınıdır. Aşırı güç kullanımı sonuçta ‘Arap Baharı’na yol açan ayaklanmalara neden olmuştur.¹¹

Ayaklanmaların bir diğer özelliği ise lidersiz olmalarıdır. Açık bir liderliğin olmaması bu hareketlerin rejim veya muhalefetten ziyade siyasi elitlere karşı yapılmış olduğunu göstermektedir. Devam eden olaylarda orta sınıfın büyüyen ve genişleyen rolünü görmek mümkündür.¹² Ayrıca bölgede bulunan genç nüfusun eğitim seviyelerinin yükselmesi ve bu genç nüfusun iktidardan memnun olmaması ve iktidarın da halkın taleplerine sessiz kalması da protestoların nedenleri arasında sayılabilir.¹³

Sonuçta ‘Arap Baharı’ sürecinde siyasi ve özellikle ekonomik memnuniyetsizlikleri artan Arap halklarının kendi hükümetlerinden birtakım istekleri bulunmaktadır. Genelde halk yönetimde daha çok yer almayı ve yönetimi belirlemede etkinlik istemektedir. Başka bir deyişle, Arap halkları, çok partili bir yaşama geçişi, partiler arasında rekabeti, belli aralıklarla yapılacak seçimler, ifade özgürlüğünü, hukuk devleti anlayışını, bağımsız bir yargıyı ve basın hürriyetini arzulamaktadır. Bir diğer istekleri ekonominin iyileşmesi yönündedir. Özellikle yoksul Arap ülkelerinde görülen isyanlar yönetimlerin değişmesi durumunda ekonominin hızlı bir şekilde iyileşeceğini düşünmektedirler. Bunlara ek olarak, halk hükümetlerin Batılı ülkelerin politikalarına hizmet etmelerini istememektedir. Bir başka deyişle, halklar hükümetlerinden Batı’ya karşı çıkabilen ve İsrail ile uzlaşmacı değil bu ülkeyle kafa tutabilen politikalar izlemeleri gerektiğini düşünmektedirler.¹⁴

Kuzey Afrika ve Ortadoğu’da cereyan eden gösterilerin benzer ve birbirinden ayrı özellikleri bulunmaktadır. Benzer özellik olarak gelişen tüm

¹⁰ Wiarda, “Arab War,” 136.

¹¹ Pillar, “Alienation and Rebellion,” 9.

¹² Abdolkader Abdelali, “Wave of change in the Arab world and chances for a transition to democracy”, *Contemporary Arab Affairs* 6 (2013): 202.

¹³ Sağsen, “Arap Baharı,” 59.

¹⁴ Muzaffer Ercan Yılmaz, “Arap Devrimleri ve Ortadoğu’nun Yeniden Yapılanması”, *Ortadoğu Analiz* 3 (2011): 48.

olaylarda milliyetçi bir tarzın var olması ve tüm hareketlerin lidersiz meydana gelmesidir. Birbirlerinden farklı olarak özellikle Tunus ve Mısır'da hareketlerde tüm halkın ve güvenlik güçlerinin desteği alınırken, diğer ayaklanmalarda hükümet yanlıları ve karşıtları gibi iki ayrı grup oluşmuştur.¹⁵

Arap Baharı sürecinden en fazla etkilenen ülkelerden birisi de Suriye olmuştur. Esad göreve geldiği günden itibaren demokratikleşme, yolsuzluklarla mücadele ve insan haklarının iyileştirilmesine yönelik politikalar izleyeceğini belirtmesine rağmen, eski muhafızların yönetiminde varlığını sürdürmesi, 2003 Irak Savaşı ve 2006 Lübnan Savaşlarının varlığı bu politikaların uygulanmasını zorlaştırmıştır. Bu gelişmelerin yanı sıra “Şam Baharı” olarak adlandırılan 2000-2001 ve 2003-2005 dönemlerde muhalif görüşlerin reform taleplerine tam olarak cevap verilmemiş ve Beşar Esad'ın babası gibi hareket ettiğine dair kanaatler artmıştır. Kısacası Tunus, Mısır ve Libya'da başlayan halk protestoları Suriye'yi de etkilemiş¹⁶ ve etkilemeye devam etmektedir.

II. Arap Baharının Uluslararası Sorun Haline Gelmesi

Arap Baharının yaşandığı ülkelerde yaşanan iç savaş hali ve merkezi hükümetlerin etkisini kaybetmesi bu ülkelerde güvenlik sorunlarının artmasına neden olmuştur. Artan güvenlik sorunları ise öncelikle yasa dışı terör örgütlerinin faaliyetlerine zemin hazırlamıştır. Güvenlik sorununa paralel olarak ortaya çıkan ekonomik sistemin zarar görmesi göç olaylarında artışa sebep olmuştur. Bu bağlamda Arap Baharı sonucu yaşanan ve uluslararası sistemi de derinden etkileyen terör ve göç sorunu konuları ele alınacaktır.

A. Terör Örgütlerinin Oluşumu ve Faaliyetleri

Arap Baharının, meydana geldiği ülkelerde demokratik bir yönetim ve liberal bir ekonomi yaratacağı beklentisi uluslararası sistemde hâsıl olmuştur. Ancak, Arap Baharına tepkiler oldukça sert olmuştur. İktidar ve muhalefet arasında derin krizlerin yaşanmasına neden olmuştur ve bu krizler zaman zaman uluslararası boyut kazanmıştır. Arap Baharının oluşturduğu etkiler özellikle Suriye'de terör örgütlerinin oluşmasıyla daha da derinleşmiş ve uluslararası politikada bu ülkeye atfedilen önem de artmıştır. Suriye'de

¹⁵ Sağsen, “Arap Baharı,” 58.

¹⁶ Nuri Salık, “Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikasında Pragmatizm ve Türkiye-Suriye İlişkilerinin Geleceği”, *Ortadoğu Analiz* 3 (2011): 25-26.

yaşanan gelişmeler ışığında Arap Baharının uluslararası boyutu ele alınacaktır.

Arap Baharı sürecini Suriye üzerinde incelemek gerekirse; nüfusun %74'ünü oluşturan Sünni kesime mensup kişiler sistemden dışlanmış olduklarını hissetmektedirler. Sünni kesimin yanı sıra toplumun %10'unu oluşturan Hıristiyan kesim de siyasette yer bulmak da zorlanmışlardır. Dini kesimlerden ayrı olarak %80 Arapların, %10 Kürtlerin ve %5 Türkmenlerin oluşturduğu etnik yapılanmalar vardır. Bu durum Suriye'de bir ulus oluşumuna engel olmaktadır.¹⁷

Suriye'de gerçekleşen ayaklanmaların bir diğer ayağını ise ülkede yaşanan ekonomik sorunlar oluşturmaktadır. Beşar Esad döneminde Baas Partisinin ilk yıllarda uyguladığı kırsal kesime yönelik politikalar değiştirilmiştir ve bu kesimin ekonomik kaynaklarında kesintilere gidilmiştir. Kırsal kesime yönelik bu politikaların rejim açısından oldukça yanlış olduğu gözlemlenebilir. Çünkü Baas rejimine en çok desteği kırsal kesim vermektedir. Örneğin ülkenin tahıl deposu olarak bilinen Cezire bölgesinden yaklaşık 1,3 milyon insan yaşadığı bölgeyi terk etmiştir.¹⁸

Suriye'de olaylar ise Dera kentinde birkaç çocuğun duvarlara hükümet karşıtı sloganlar yazmalarıyla başlamıştır. Gizli servis bu olayı daha makul bir şekilde ele almak yerine çocukları tutuklayarak cezaevine göndermiştir. Bu gelişme ilk gösterileri başlatırken gösterilerin arkasından çatışmalara, ölümlere ve cenazelere yol açmıştır.¹⁹

Ayaklanmaların ilk altı ayında Mısır ve Tunus'taki ayaklanmalarda olduğu gibi aynı örgütsel özellikler bulunmaktaydı ve çoğu da açık ve tanımlanabilen liderlik anlayışından uzaktı. Bunun yanı sıra yerel gösterilerin örgütlenmesi, yaralı sayılarının açıklanması, fotoğraf ve videoların paylaşım sitelerine yüklenmesi ile yerel komite ağları oluşturulmuştur. Ayrıca, pek çok muhalif görüşü temsil edecek ve rejimden ayrı olarak kendilerini muhatap alacak uluslararası bir topluluk sağlayacak birleşik ve tanımlanabilen çerçeve oluşturmaya çalışmışlardır. Haziran 2011'de başlayan ve büyük çoğunluğu Türkiye'de gerçekleşen muhalefet

¹⁷ Muzaffer Ercan Yılmaz, "Suriye: Süreklilik ve Değişimin Çatışması", *Ortadoğu Analiz* 3 (2011): 18.

¹⁸ Berna Süer, "Suriye'de Değişim Çabaları: Bir Bağlam ve Süreç Analizi", *Akademik Ortadoğu* 6 (2012): 14.

¹⁹ Carsten Wieland, "Between Democratic Hope and Centrifugal Fears, Syria's Unexpected Open-ended Intifada", *Internationale Politik und Gesellschaft* 4 (2011): 50-51.

toplantıları yapılmıştır.²⁰ İlki 1-2 Haziran 2011 tarihlerinde Antalya’da ‘Suriye’de Değişim Konferansı’ adı altında Suriyeli muhalifler bir araya gelmişlerdir. Muhalifler ‘Suriye’deki tüm etnik, mezhepsel ve siyasi eğilimlerin yer aldığı bir Suriye Konferansı düzenleme’ kararı aldıklarını belirterek esasında ‘Suriye vatandaşlığı’ temelinde bir araya gelerek rejime mesaj vermeyi amaçlamışlardır.²¹

Dinçer’e göre; Suriye’deki muhalefet grupları esasında iki şekilde hareket etmektedirler. Ülke içinde Yerel Koordinasyon Komiteleri ve uluslararası alanda ise Suriye Ulusal Konseyi şeklinde örgütlenmektedirler. Bu yapılanmalara ek olarak Özgür Suriye Ordusu ve yerel aşiretlerde yer almaktadır. Özellikle Özgür Suriye Ordusu halkı ordu güçleri ve Şebbiha para-militer yapılanmalara karşı korumaktadır.²² Buna ek olarak Özgür Suriye Ordusu içerisinde rejim karşıtı yapılanmaların yanı sıra Suriye ordusundan ayrılan askerler ve sivil kuvvetler yer almaktadır. Özgür Suriye Ordusu’nun komuta kademesi Türkiye’de bulunmaktadır. Ancak bu ordu tam anlamıyla denetimi eline geçirememiştir. Özgür Suriye Ordusu’nun yanı sıra rejime karşı el-Kaide ve aşırı dinci gruplar da bulunmaktadır.²³

Muhalif gruplardan en öne çıkanı ise 23 Ağustos 2011’de İstanbul’da kurulan ve 2 Ekim 2011’de kurumsal yapısı açıklanan Suriye Ulusal Konseyi²⁴’dir. Başkanlığını ise Burhan Galyun yapmaktadır. Konsey çerçevesinde finans bürosu, 230 kişilik genel meclis ve 29 kişilik yürütme kurulu oluşturulmuştur.²⁵ Suriye Ulusal Konseyi yapılanmasında Müslüman Kardeşler, Şam Deklarasyon Grubu, sürgündeki Suriyeli, Kürt ve Süryani gruplar ile Devrim Liderliği Yüksek Konseyi ve Yerel Koordinasyon Komiteleri (Local Coordination Committees) içindeki devrimci hareketler yer almaktadır.²⁶

Suriye Ulusal Konseyi’nin yanı sıra; Haziran ayında kurulan ve ülkenin ‘en eski’ muhalif grubunu kapsayan Demokratik Değişim Koordinasyon Komitesi’dir. ‘Şam Baharı’ ve 2005 yılındaki Şam Deklarasyonu’nda yer

²⁰ Emma Lundgren-Jörum, “Discourses of a Revolution: Framing the Syrian uprising”, *Ortadoğu Analiz* 3 (2012): 14.

²¹ Veysel Ayhan ve Oytun Orhan, “Suriye Muhalefeti’nin Antalya Toplantısı: Sonuçlar, Temel Sorunlara Bakış ve Türkiye’den Beklentiler”, *Ortadoğu Analiz* 3 (2011): 9-10.

²² Osman Bahadır Dinçer, derleyen, *Kapıdaki Kriz Suriye: Uluslararası Yaklaşımlar ve Türkiye İçin Öneriler*, USAK Raporu, 12-02(2012): 8-9.

²³ Süer, “Suriye’de Değişim,” 12.

²⁴ Suriye Ulusal Konseyi: Syrian National Council (SNC).

²⁵ Süer, “Suriye’de Değişim,” 11.

²⁶ “Divide and Rule: The Schisms of the Syrian Opposition”, *The Majalla*, Erişim Tarihi: Ekim 30, 2013, <http://www.majalla.com/eng/2012/01/article55228708>.

alan Michel Kilo, Fayez Sara ve Hasan El-Azem bu komitenin üyeleri arasındadır. Ağustos ayında Suriye Devrim Genel Komisyonu* oluşturulmuştur. Komisyon içinde ulus geneline yayılan kırk dört yerel iletişim komitesi yer almaktadır. Komisyon Ulusal Suriye Konseyi'ni Suriye halkının yasal temsilcisi olarak tanımlamakta ve taleplerini sokakta arayan ve diyalog ile reform olasılığını azaltan genç neslin temsilcisi olarak görmektedir.²⁷

Suriye'de yaşanan rejim sorunu İslamcı terör grupların etki alanlarını genişletmiştir. Bunun yanı sıra; İslamcı terör grupları, muhalif güçler ve Suriye ordusu arasında yaşanan savaş hali Suriye halkının bölge ve Avrupa ülkelerine göç etmesine neden olmuş, bu durum da mülteci krizinin oluşmasına katkı sağlamıştır.

Suriye'de etkin olan terör gruplarının başında El-Kaide bağlantılı El-Nusra Cephesi ve DAESH gelmektedir. Bu noktada iki örgütün oluşum süreci ve uluslararası etkilerine değinilecektir. El-Nusra Cephesi 2013 yılında Irak eski El-Kaide terör örgütünün bir kolu olarak Suriye'de oluşmuştur. Grubun üyeleri arasında Suriyeli ve yabancı savaşçılar yer almaktadır.²⁸ El-Nusra Cephesi'nin Suriye'deki etkinliği El-Kaide küresel hedefleri ile yakından bağlıdır. Kısacası, El-Nusra Cephesi, Suriye'de yürüttüğü savaşı El-Kaide'nin yarattığı Batıya karşı genişletilmiş bir cihat olarak görmektedir.²⁹ Bu örgütün Suriye'deki stratejisi ise El-Kaide'nin bağlantısı olarak varlığını güçlendirmek ve Esad sonrası Suriye'de uzun süreli İslami bir emirlik kurmaktır.³⁰

Suriye'de faaliyet gösteren El-Nusra Cephesi'ne ek olarak ortaya çıkan DAESH terör örgütünün faaliyetleri de hem bölge hem de uluslararası politikaların etkilenmesine neden olmaktadır. DAESH terör örgütü ilk olarak 1999'da Ürdün merkezli aşırı dinci İslami Devlet (Islamic State - IS) adıyla ortaya çıkmıştır. 2004 yılında Ebu Musab el Zarkavi liderliğinde Irak'a geçen örgütün adı Tevhit ve Cihat Cemaati (Jammāt al Tawhīd wal Jihād) olarak değişmiştir. Zarkavi ile birlikte öncü gruplar oluşturan örgüt, Hamid Davut Muhammet Halil el Zavi diğer adıyla Ebu Ömer el Bağdadi liderliğinde Irak İslam Devleti (Islamic State in Iraq) faaliyetlerini uzun bir süre göstermeyi başarmıştır. 2013 yılında Bağdadi liderliğinde örgüt Irak Şam İslam Devleti (Islamic State Iraq and the Levant) adını almıştır. DAESH ilk olarak, El-Kaide'nin Suriye bağlantısı El-Nusra terör örgütü ile ittifak

* Suriye Devrim Genel Komisyonu: Syrian Revolution General Commission (SRGC)

²⁷ Lundgren-Jörum, "Discourses of a Revolution," 15.

²⁸ Jennifer Cafarella, "Jabhat al-Nusra In Syria: An Islamic Emirate for Al-Qaeda", *Middle East Security Report* 25 (2014): 11.

²⁹ Cafarella, "Jabhat al-Nusra," 12.

³⁰ Cafarella, "Jabhat al-Nusra," 13.

kurmuş olmasına rağmen daha sonra iki örgüt arasında görüş farklılıkları oluşmuştur. 2014 yılında Suriye ve Irak'taki etkinliğini artıran DAESH, stratejisini bölgesel anlamda faaliyet göstermekten halifelik kurma şeklinde değiştirmiştir.³¹

2015 Ocak ayı itibarıyla örgüt Irak ve Suriye'nin dışında da terör saldırılarında bulunmaya başlamış ve neredeyse 1000 sivilin ölümünden sorumlu tutulmuştur. El Bağdadi ve diğer örgüt liderleri 2012 yılından beri ABD'ye yönelik tehditlerde bulunmaktadırlar. Bundan dolayı örgüt, ABD ve onun Müslüman olmayan müttefiklerini "haçlı ordusu" olarak tanımlamakta ve destekçilerini ABD ve onun müttefiklerine saldırımları için teşvik etmektedir. Örgütün stratejisinin en önemli ayağı, ABD ve ABD'nin ortaklarıyla askeri çatışma içine girilmesidir ve girilecek bu tip çatışmalar örgüt tarafından İslami kaynaklara göre kıyamet savaşlarının müjdecisi olarak görülmektedir.³²

Örgüt stratejisi doğrultusunda bölgenin yanı sıra uluslararası arenada da etkinliğini artırmaya yönelik terör saldırılarında bulunmaya başlamıştır. Bu bağlamda 14 Kasım 2015 tarihinde DAESH, Fransa'nın başkenti Paris'te 127 kişinin ölümüne, 200 kişinin yaralanmasına neden olan bombalı saldırılar düzenlemiş ve Ocak ayında yaşanan Charlie Hebdo saldırısından sonra ülkede yaşanan ikinci DAESH saldırısı olarak kayıtlara geçmiştir.³³

B. Göç Sorunu

Arap Baharının bölge ülkelerde yol açtığı bir diğer sorun ise göç sorunudur. Göç sorunu özellikle 2011'de Suriye'de başlayan iç savaş sonrası bölge ülkelerin yanı sıra Avrupa Birliği'ni de derinden etkilemeye devam etmektedir. Suriye'de yaşanan kriz bölgedeki diğer ülkelere de sirayet etmektedir. Özellikle de Türkiye, Lübnan ve Ürdün pek çok Suriyeli mülteciye ev sahipliği yapmaya devam etmektedir. Tunus ve Mısır'daki isyan hareketleri Suriye'ye de yayılmış ve Esad rejiminin tepkisi oldukça sert olmuştur. Göç sorunun ortaya çıkmasında Suriye ordusunun Hama ve

³¹ "Threat Tactics Report: Islamic State of Iraq and the Levant", Erişim Tarihi: Nisan 23, 2016, <https://info.publicintelligence.net/USArmy-TRISA-ISIL.pdf>.

³² Christopher M. Blanchard ve Carla E. Humud, *The Islamic State and U.S. Policy*, CRS Report, 2016: 19-20.

³³ Deniz Uztopal, "Paris katliamı nasıl gerçekleşti neden engellenmedi?" Erişim Tarihi: Mart 24, 2016, <https://www.evrensel.net/haber/265136/paris-katliami-nasil-gerceklesti-neden-engellenmedi>.

Humus gibi kentlerdeki muhaliflere karşı göstermiş olduğu aşırı tepkiler etkili olmuştur.³⁴

2012 yılının sonunda 647.000 mülteci Lübnan, Ürdün, Türkiye ve Mısır’a dağılmıştır. 2013 yılının ortalarında ise mülteci sayısı 1,9 milyona ulaşmış ve bunun 1,8 milyon kadarı ise Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği tarafından desteklenmekteydi. 2013’ün ilk yarısında 1,3 milyon mültecinin 440.000’i Lübnan, 390.000’i Ürdün ve 290.000 kadarı da Türkiye tarafından kabul edilmiştir. 2014’ün Haziran ayı itibariyle de toplam mülteci sayısı 2,8 milyona ulaşmıştır. Bu mültecilerin 1,1 milyonu Lübnan’da, 600.000’i Ürdün’de, 220.000’i Irak’ta, 760.000’i Türkiye’de ve 140.000’i ise Mısır’da bulunmaktadır.³⁵

Bu noktada Suriye’deki iç savaş sonrası ortaya çıkan sorunların temelinde ülkede meydana gelen çatışma ortamına uluslararası anlamda bir çözüm getirilmemiş olması yatmaktadır. Bu bağlamda, mültecilere ev sahipliği yapan ülkelere, mültecilerin başka ülkelere göç etmemeleri için baskı yapılmakta ya da ev sahibi ülkelere ekonomik destek sağlamak yoluna gidilmektedir. Uluslararası işbirliği göç sorununa ilişkin iki araç kullanılmaktadır. Bu araçlardan ilki yeni bir ülkeye yerleşme, başka bir ülkeye kabul edilme ya da özel destek sağlama şeklindedir. Uluslararası işbirliğinin kullandığı ikinci araç ise mültecileri kabul eden ülkelere finansal destek sağlamak³⁶ şeklindedir.

Arap Baharı sürecinin çok çetin yaşandığı Suriye ve diğer ülkelerde iç savaş ve göç sorunu günümüz uluslararası ilişkilerinde oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bu noktada bu sorunlardan en çok etkilenen de Avrupa Birliği ve Birliğin dış politikası olmuştur. Avrupa Birliği dış politikasının önemli yapı taşlarından biri olan ve 2004 yılında faaliyete geçen Avrupa Komşuluk Politikası özellikle Birlik dışında bulunan ülkelerle iyi ilişkiler kurmayı amaçlamıştır. Bu politikada kullanılan araçlar ve söylemler Arap Baharı sürecinde yaşananlardan etkilenmiştir. Bu doğrultuda Avrupa Birliği Komşuluk Politikası için yeni yaklaşımlar oluşturma çabası içine girilmiştir. Buradan yola çıkılarak, Avrupa Komşuluk Politikasının oluşum süreci, kullandığı araçlar ve Arap Baharı sonrası ilgili politikada yaşanan değişimlere değinilecektir.

³⁴ “The Arab Spring’s Refugee Crisis”, *ARDD-Legal Aid*, Erişim Tarihi: Nisan, 26, 2016, http://ardd-jo.org/sites/default/files/resource-files/the_arab_springs_refugee_crisis.pdf

³⁵ Ibrahim Awad, “Population Movements in the Aftermath of the Arab Awakening: The Syrian Refugee Crisis between Regional Factors and State Interest”, *Migration in the Mediterranean: Human Rights, Security and Development Perspectives*, ed. Omar Grech ve Monika Wohlfeld, (Malta: Gutenberg Press, 2014): 26-27.

³⁶ Awad, “Population Movements,” 34.

III. Avrupa Komşuluk Politikasının Oluşumu

Avrupa Birliği, Komşuluk Politikasını hayata geçirmeden önce ilişki kurduğu Orta ve Doğu Avrupa, Balkanlar ve Akdeniz bölgesinde yer alan ülkelerle farklı işbirlikleri oluşturmuştur. Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri bağlamında Avrupa Birliği, Avrupa Anlaşmaları oluşturmuş ve bu ülkelere tam üyelik perspektifi sunulmuştur. Avrupa Anlaşmaları olarak bilinen ortaklık anlaşmaları ile siyasi diyalog ve ekonomik yardım fırsatı oluşturulmuştur. Balkanlara yönelik olarak ise Avrupa Birliği tarafından silahlı çatışmaların olduğu dönemde başarısız politikalar yürütülmesine rağmen OBNOVA ve CARDS³⁷ programları ile barışın sağlanması ve çatışma sonrası dönemde yeniden yapılanma faaliyetlerine önem verilmiştir. Akdeniz bölgesinde ise Avrupa Birliği, 1995 Kasım ayında Barselona'da başlatılan Avrupa – Akdeniz Ortaklık politikası kapsamında siyasi, ekonomik ve kültürel işbirliğine dayanan geniş çaplı inisiyatifler oluşturmuştur. Ortaklığın geliştirilmesi adına MEDA yardım programı, Avrupa-Akdeniz birlik anlaşmaları ve çok taraflı diyalog gibi araçlar kullanılmıştır.³⁸

Komşuluk Politikası aracılığıyla, Avrupa Birliği güney ve doğu komşularıyla yakın ilişki siyasi ilişki ve mümkün mertebede ekonomik bütünleşme sağlamayı amaçlamaktadır. Bu politikanın amacı Birlik ve komşuları arasında demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve sosyal dayanışma gibi ortak çıkar ve değerler oluşturmaktadır.³⁹

Avrupa Komşuluk Politikasının kökeni, İngiltere'nin desteklediği “daha geniş Avrupa” inisiyatifinin başladığı 2002 yılına kadar dayanmaktadır. Bu

³⁷ Balkanlara yönelik OBNOVA, CARDS ve diğer AB yardım programları için bkz. European Commission, *‘EC financial assistance to the Central and Eastern European countries - Background Paper for Special Session II on The Role of Official Assistance in Creating the Conditions for Sustainable Development*, 6-7 Aralık 2000.

³⁸ Rosa Rossi, “The European Neighbourhood Policy in Perspective”, içinde *European Neighbourhood Policy*:

Political, Economic and Social Issues, ed. Fulvio Attinà ve Rosa Rossi, The Jean Monnet Centre “Euro-Med”

Department of Political Studies, Erişim Tarihi: Eylül 8, 2017, 2004: 9, <https://biblio.ugent.be/publication/601060/file/6816899#page=7>.

³⁹ Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde ilişki kurulan 16 ülke bulunmaktadır. Bu ülkeler arasında Ermenistan, Azerbaycan, Mısır, Gürcistan, İsrail, Ürdün, Lübnan, Moldova, Fas, Filistin, Tunus, Ukrayna yer almaktadır. Cezayir ile Avrupa Komşuluk Politikası eylem planı üzerinde müzakereler devam etmektedir. Beyaz Rusya, Libya ve Suriye ise Komşuluk Politikasının çoğu yapısının dışında bırakılmışlardır. Komşuluk Politikasına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. “European Neighbourhood Policy (ENP)”, European Union External Action Service, Erişim Tarihi: Mayıs 19, 2016, http://eeas.europa.eu/enp/about-us/index_en.htm

inisiyatifte; Beyaz Rusya, Rusya, Ukrayna ve eski Sovyet Cumhuriyetleri ile ilişkilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. 2002 yılının Aralık ayında ise Avrupa Konseyi bu fikri desteklerken Akdeniz ülkelerinin de bu inisiyatife katılmalarını da onaylamıştır.⁴⁰

Komşuluk Politikasının temel vizyonu Aralık 2003'te yayımlanan "Daha İyi Bir Dünyada Güvenli Avrupa - Avrupa Güvenlik Stratejisi" belgesinde yer almaktadır. Belgenin Komşularla Güvenliğin İnşası başlığında "Birliğin görevi Avrupa'nın doğusu ve Akdeniz sınırında yakın ve işbirliğine dayanan ilişkilerin kurulması ve iyi yönetime sahip ülkelere oluşan bir halka oluşturmak"⁴¹ olarak belirtilmiştir. Komşuluk Politikasının oluşumunda 2004 yılında Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan "Daha Geniş Avrupa – Komşuluk: Doğu ve Güney Komşularımızla İlişkilerde Yeni Çerçeve" belgesinin önemli katkısı bulunmaktadır. İlgili belgede, Birliğin komşularıyla siyasi ve ekonomik bir karşılıklı bağımlılık içerisinde olduğu bir gerçeklik olarak kabul edilmiştir. Ayrıca komşu ülkelerin Birliğin önemli ortakları olduğu kabul edilmiştir. Karşılıklı üretimin, ekonomik büyümenin ve dış ticaretin artırılması, geniş bir alanda siyasi istikrarın ve hukukun üstünlüğünün sağlanması ve insan, bilgi ve kültürün karşılıklı değişiminin güçlendirilmesi amaçlanmıştır.⁴² Genel olarak Avrupa Komşuluk Politikasının amaçları arasında, "AB'nin komşularındaki çatışma ortamını ve AB'nin kendisine yönelik saldırgan tutumların engellenmesi, devam eden anlaşmazlıkların çözülmesi, paylaşılan değerler ve güvenlik çerçevesinde yakın ekonomik ve siyasi işbirliği oluşturulması, AB içerisinde göç ve yasadışı kaçakçılığın kontrol altına alınması ve yurtdışında yaşayan AB vatandaşlarının güvenliklerinin sağlanması"⁴³ yer almaktadır.

Avrupa Komşuluk Politikası, öncelikle iyi komşuluk ilişkisi kurma girişimi olarak oluşturulmuştur. Bu politika aktörler arasındaki ilişkinin sadece "AB değerlerine" değil aynı zamanda ekonomik ve sosyal alanda AB standart ve hukukuna dayanmasını hedeflemiştir. Bu politikayla AB'nin değer ve hedeflerine yaklaşılarak komşuluk ilişkilerinde refah düzeyinin ve güvenliğin artırılması önemsenmiştir. Avrupa Komşuluk Politikasının ikinci özelliği ise; sınır ötesi işbirliğini de kapsayan çeşitli araçlarla Birliğin

⁴⁰ Karen E. Smith, "The Outsiders: The European Neighbourhood Policy", *International Affairs* 81 (2005): 759.

⁴¹ European Council, 'A secure Europe in a better world: European Security Strategy', Brussels, 12 Aralık 2003, 8.

⁴² European Commission, 'Wider Europe—neighbourhood: a new framework for relations with our eastern and southern neighbours', COM (2003) 104 final, 11 Mart 2003, 3.

⁴³ Sinem Akgül Açıkmeşe, "Management of Security In EU's Neighborhood: Union's Tactics Revisited", *Perceptions: Journal of International Affairs*, 10 (2005): 22-23.

komşuluk ilişkilerinde yeni bölünmelerin yaşanmasının engellenmesini sağlamaktır.⁴⁴

Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında AB'nin geliştirmiş olduğu dış politika araçlarından birisi Doğu Ortaklığı girişimidir. Doğu Ortaklığı; AB'nin 2009 Mayıs'ında Prag Zirvesi'nde başlattığı Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna ile ilişkileri geliştirmeye yönelik bir dış politika atılımıdır. Doğu Ortaklığı ile AB ve altı ortak ülke arasında ikili ve çok taraflı araçlarla siyasi ve ekonomik işbirliğinin güçlendirilmesi amaçlanmıştır.⁴⁵ AB ve partner ülkeler arasındaki ikili ilişkiler dört temel alana odaklanmaktadır. İlk olarak, aktörler arasında *derin ve kapsamlı bir dış ticaret alanı* oluşturmaya yönelik ekonomik bütünleşme ön planda yer almaktadır. İlişkilerin kurulduğu ikinci alan ise ortak ülkelerde *kurumsal yapının oluşturulmasıdır*. Doğu Ortaklığı'nın yöneldiği üçüncü alan ise *vatandaşların serbest dolaşımının ve vize serbestisinin sağlanmasıdır*. İlişkilerin geliştirildiği dördüncü alan ise *enerji güvenliğidir*.⁴⁶

Doğu Ortaklığı'nın yanı sıra Akdeniz havzası için geliştirilen bir diğer araç ise Akdeniz için Birlik oluşumudur. 2007 Mayıs ayında dönemin Fransa cumhurbaşkanı Sarkozy tarafından dile getirilen "Akdeniz Birliği" fikri Temmuz 2008'de Paris Zirvesi'nde kırk üç ülkenin katılımıyla "Akdeniz Süreci: Akdeniz için Birlik" deklarasyonunun yayımlanmasıyla son halini almıştır.⁴⁷ "Akdeniz için Birlik" oluşumunda AB üye ülkeleri, Avrupa Komisyonu ve Avrupa-Akdeniz Ortaklığı üye ülkelerinin yanı sıra Bosna Hersek, Hırvatistan, Monako ve Karadağ yer almaktadır.⁴⁸ Deklarasyon sayesinde AB ve AB'nin Akdeniz'deki ortaklarıyla siyasi düzeydeki ikili ilişkilerinin güçlendirilmesi amaçlanmış olup bölgesel ve alt bölgesel projelerin geliştirilmesine önem verilmiştir.⁴⁹ Bu iki girişim aracılığıyla AB Komşuluk Politikasının temelleri güçlendirilmeye ve Avrupa'nın doğu ve güney komşularıyla olan ilişkilerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

⁴⁴ Smith, "The European Neighbourhood Policy," 763.

⁴⁵ "Eastern Partnership and Development Cooperation" *Policy Digest* 5 (2013): 1. (Erişim Tarihi: Temmuz 9, 2017, <http://hand.org.hu/media/files/1416300556.pdf>).

⁴⁶ Ibid., 2-3.

⁴⁷ Peter Miltner, "The Union for the Mediterranean and the Eastern Partnership: A Comparative Analysis", (Yüksek Lisans Tezi, College of Europe, 2009): 27, Erişim Tarihi: Temmuz 10, 2017, https://www.coleurope.eu/system/files_force/research-paper/miltner.pdf?download=1.

⁴⁸ Antonio Blanc Altemir ve Eimys Ortiz Hernández, "The Union for the Mediterranean (UfM): A Critical Approach", *Paix et Sécurité Internationales* 2 (2014): 52, Erişim Tarihi: Temmuz 10, 2017, <http://catedras.uca.es/jean-monnet/revistas/paix-et-securite-internationales/numerosPSI/psi-02-etudes-blanc-ortiz-upm.pdf>

⁴⁹ Ibid., 52-53.

IV. Avrupa Komşuluk Politikası Araçları

2004 yılında başlatılan Avrupa Komşuluk Politikasını tam anlamıyla yürütebilmek adına siyasi ve ekonomik nitelikte araçlar kullanılmaktadır. Politikanın özellikle siyasi ayağını eylem planları oluştururken ekonomik aracı da ENPI'dir. Komşuluk Politikası yapı olarak aynı olmasına karşın ülkelere göre farklılık arz etmektedir. Eylem planlarında; “siyasi diyalog, ekonomik ve siyasi işbirliği, piyasaya yönelik düzenleyici reformlar, adalet ve iç işlerinde işbirliği, ulaştırma, bilgi toplumu, çevre, araştırma ve geliştirme gibi konular ile sivil toplum, eğitim ve sağlık gibi insani boyutlar”⁵⁰ yer almaktadır.

2004 yılının Aralık ayında Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan “Avrupa Komşuluk Politikasına Yönelik Eylem Planları” teklifinde eylem planı komşu ülkeler ve AB'nin ortak kararı şeklinde yürürlüğe gireceği belirtilmiştir. İlgili teklifte, eylem planının üç yıllık süreyle oluşturulacağı ve aktörlerin karşılıklı rızalarına dayanarak süresinin uzatılabileceği yer almaktadır. Eylem planları, kapsamlı olacağı gibi aynı zamanda temel önceliklerin tanımlanacağı ve reform için teşviklerin sunulacağı araçlardır.⁵¹

Smith, eylem planlarının iki neden doğrultusunda geliştirildiğini belirtmektedir. İlk neden insan hakları ve demokratik prensiplere saygı gibi siyasi hedeflerin önemidir. Bu hedefler, Birliğin özellikle Akdeniz bölgesindeki komşularla ilişkilerin geliştirilmesinde yardımcı olmuştur. Eylem planlarının önemini vurgulayan ikinci neden ise teröre ve kitle imha silahlarının yayılmasını önleme alanlarında işbirliğinin oluşturulmasıdır.⁵²

Avrupa Komşuluk Politikasının yürütülmesinde kullanılan bir diğer araç ise ENPI olarak bilinen Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracıdır. 2007 yılı Ocak ayında faaliyete geçen ENPI, Doğu Avrupa ülkelerine yönelik TACIS ve Akdeniz ülkelerine yönelik MEDA gibi eski ortaklık programlarının genişletilmiş halidir. ENPI, Komşuluk Politikasına dahil ülkeleri ve Rusya'yı kapsamaktadır. ENPI'nin stratejik hedefleri arasında

- “Demokratik geçiş ve insan haklarını desteklenmesi
- Piyasa ekonomisine geçişi sağlanması,

⁵⁰ Fraser Cameron ve Rosa Balfour, “The European Neighbourhood Policy as a Conflict Prevention Tool”, *EPC Issue Paper* 47 (2016): 16.

⁵¹ European Commission, ‘Communication on the Commission proposals for action plans under the European Neighbourhood Policy (ENP)’, COM (2004) 795 final, 9 Aralık 2004, s. 3.

⁵² Smith, “The European Neighbourhood Policy,” 765.

- *Sürdürülebilir kalkınma ve ortak çıkarlara dayanan politikaların (anti-terörizm, kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi, çatışmaların çözümlenmesi, uluslararası hukukun üstünlüğü vb.) yükseltilmesi”*

yer almaktadır.

ENPI'nin yukarıda belirtilen çerçevesinde Komisyon ve ortak ülkeler arasında kurulacak işbirliğinin eksenini de dört ilkeye dayanmaktadır. Bunlar arasında; çok sektöre yönelik reformlarda güçlendirilmiş diyalogun uygulanması, mevzuatın yakınlaştırılması, kurumsal desteğin sağlanması ve BM'nin Milenyum Kalkınma Amaçlarının gerçekleştirilmesi bulunmaktadır.⁵³

Komşuluk Politikasını oluşumu ve politikada kullanılan araçlara değindikten sonra Arap Baharı sürecinin, Komşuluk Politikasına etkisi ve bu politikanın süreç boyunca karşılaştığı zorluklar ele alınacaktır.

V. Arap Baharı Süreci Sonrası Avrupa Komşuluk Politikasında Yaşanan Değişimler ve Politikanın Sürece Gösterdiği Tepkiler

Arap Baharı sonrası istikrarsızlık ortamından etkilenen aktörler arasında da Avrupa Birliği yer almaktadır. Avrupa Birliği'nin 1995'ten Komşuluk Politikasının faaliyete geçtiği sürece kadar bu ülkelerle geliştirdiği ilişkilerde problemler meydana gelmiştir. Bu problemlerin oluşmasında hem Avrupa Komşuluk Politikasının eksik yanları hem de Arap Baharının oluşturduğu istikrarsız düzen etkili olmuştur.

Bir başka açıdan bakıldığında AB'nin yaşanan krize yönelik tepkisi reddetme ve bölünme süreci olarak değerlendirilmelidir. Bir başka deyişle üye ülkeler değişim hareketlerine sessiz kalırlarken bu krizin nasıl yönetileceği konusunda bölünmüşlerdir. AB'nin krize yönelik en önemli girişimi bölgesel rolünü yeniden tanımlamasında açıklar oluşmuş ve kriz bürokratik yapı içerisinde yönetilmeye çalışılmıştır. Bölgede yaşanan demokratik geçiş süreci AB'nin bölgede “*sürdürülebilir istikrar*” sağlayıcı rolünü oynamasını mümkün kılmamıştır. Kısacası AB, Orta Doğu'nun yeniden oluşan jeopolitik konumunda kendisinin pozisyonunu tam olarak tanımlayamamıştır.⁵⁴

Mısır'daki Hüsnü Mübarek rejiminin yıkılmasından sonra Avrupa Komisyonu tarafından 2010 yılında yayımlanan “Güney Akdeniz ile Demokrasi ve Paylaşılan Refah için İşbirliği” ortak bildirisinde beş başlıkta

⁵³ “European Neighbourhood and Partnership Instrument (ENPI)”, Erişim Tarihi: Mayıs 22, 2016, http://ec.europa.eu/enp/about-us/index_en.htm.

⁵⁴ Timo Behr, “The European Union’s Mediterranean Policies after the Arab Spring: Can the Leopard Change its Spots?”, *Amsterdam Law Forum* 4 (2012): 87.

uygulanacak politikalar belirlenmiştir. İlk başlıkta; sivil toplumun güçlendirilerek “demokratik ve anayasal reform sürecinin” Arap ülkelerinde uygulanması, ikinci başlıkta ise “dolaşımın zorlukları ile mücadele” yer almıştır. Bu başlık altında sınır ve göçün yönetimi ve kontrolünün sağlanması amaçlanmıştır. Bildirinin üçüncü başlığında ise “kapsayıcı ekonomik gelişmenin artırılması” ilkesine odaklanılmıştır. Bu bağlamda güney komşuları için Avrupa Yatırım ve Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası tarafından kredi kolaylığının sağlanması amaçlanmıştır. Dördüncü başlık altında “ticaret ve yatırımın maksimum derecede sağlanması” konusuna yer verilmiştir. Tarım, balıkçılık ve diğer sektörlerde ticari anlaşmaların geliştirilmesi ön plana çıkmıştır. Beşinci ve son başlıkta ise “sektörel işbirliğinin güçlendirilmesi” yer almıştır. Bu kapsamda ilk olarak enerji, tarım ve kırsal kalkınma programları başlatılmıştır.⁵⁵

Smith'e göre Avrupa Komşuluk Politikasının etkinliğini azaltan üç neden bulunmaktadır. Bu nedenlerden birincisi Birliğin komşularıyla olan ilişkisini etkileyen genişleme sürecidir. Politikanın karşılaştığı ikinci zorluk ise çoğu komşunun kendi sınırları içerisinde yaşanan ciddi sorunlardan Birliğin etkilenme korkusudur. Üçüncüsü ise komşularla aynı derece uyum sağlanmamasıdır.⁵⁶ Açıkmeşe ise; altı noktada Komşuluk Politikasının zorluk yaşayabileceğini belirtmektedir. İlk olarak Komşuluk Politikasının ileri sürdüğü tezler gerçeklikten uzak bulunmaktadır. İkinci olarak; Komşuluk Politikası komşulara her şeyi vaat etse de Birlik kurumları komşuların isteklerini göz ardı etmektedir. Politikanın karşılaştığı üçüncü zorluk ise Birliğin komşulara yönelik sunduğu iç piyasa usullerinin belirsiz olmasıdır. Dördüncü zorluk da Komşuluk Politikasının bütçesinin yeteri kadar finansal destek sağlayamamasıdır. Beşinci olarak Birliğin; Ukrayna, Moldova ve Gürcistan gibi üye olmak isteyen ülkelerin beklentilerini karşılamaktan uzak olmasıdır. Son olarak ise Rusya ve Beyaz Rusya gibi bazı ülkelerin Komşuluk Politikası aracılığıyla Birlik ile derin ilişkiler kurmak istememeleridir.⁵⁷

Arap Baharı sonrası güney komşularında yaşanan gelişmeler sonrası AB, Komşuluk Politikasında birtakım değişikliklere gitme kararı almıştır. Bu doğrultuda, 2011 yılının Mart ayında yayımlanan “Güney Akdeniz İle Demokrasi ve Paylaşılan Refah İçin Ortaklık” bildirisinde **farklılaştırılmış yaklaşım** anlayışı benimsenmiştir. Bu yaklaşımda bölgedeki ülkelerin hiçbirinin aynı olmadığı ve bu ülkelere kendi özellikleri doğrultusunda

⁵⁵ Ingeborg Tömmel, “The New Neighborhood Policy of the EU: An Appropriate Response to the Arab Spring?”, *Democracy and Security* 9 (2013): 26-27.

⁵⁶ Smith, “The European Neighbourhood Policy,” 767.

⁵⁷ Açıkmeşe, “Management of Security,” 24.

davranılması amaçlanmıştır. Söz konusu bildirge üç temel konu üzerine konumlandırılmıştır. Bunlardan birincisi; temel özgürlüklere, anayasal reforma ve yolsuzlukla mücadeleye odaklanan demokratik dönüşüm ve kurumsal yapının inşasıdır. İkinci olarak; sivil toplumun ve özellikle de gençlerin değişiminin desteklediği güçlü bir işbirliğinin oluşturulması amaçlanmıştır. Üçüncü konunun kapsamı ise; küçük ve büyük işletmelerin desteklediği, mesleki eğitimin sağlandığı, fakir bölgelerde sağlık ve eğitim sistemin geliştirildiği sürdürülebilir ve kapsayıcı bir ekonomik büyüme ve kalkınmanın oluşturulmasıdır.⁵⁸

Bicchi'ye göre bu bildirge teşvik odaklı yaklaşımı benimsemiştir. Daha fazlası için daha fazlası (more for more) düşüncesi çerçevesinde daha fazla işbirliği ile daha fazla reforma önem verilmiştir.⁵⁹ Bu düşünce özelinde bölge ülkelerinde özgür ve adil seçimlerin yapılması ön koşul olarak sunulmuştur. Bunun ötesinde, daha fazla yardım ve işbirliği yüksek standartlardaki insan hakları ve yönetim anlayışına bağlanmıştır. Yeni Komşuluk Politikasında daha az zorlayıcı yaptırımlar olmasına rağmen, bu ülkelerde insan hakları ve demokrasi ihlallerinin önüne geçmek adına belirli bir hedefi gözeten yaptırımlar ön plana alınmıştır.⁶⁰

Mart ayında yayımlanan bildirgeye ek olarak Mayıs ayında yayımlanan “Değişen Komşuluk İlişkilerinde Yeni Yaklaşım” bildirisinde de karşılıklı hesap verilebilirlik ile insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi temel değerlere dayanan bir ilişki amaçlanmış olup bu amaçlara ulaşmak için de dört hedef ortaya konmuştur. İlk hedefte ortak ülkelerde özgür düşünceye dayanan oy hakkının tanındığı, rekabetçi siyasi partilerin bulunduğu, bağımsız yargının hüküm sürdüğü ve sivil toplumun ön planda tutulduğu derin demokrasi anlayışı desteklenmiştir. Ortak ülkelerde sürdürülebilir ticaretin, yatırımın ve büyümenin güçlendirildiği kapsayıcı ekonomik bir kalkınmanın yaratılması ikinci hedefi oluşturmuştur. Üçüncü hedef olarak ise; Doğu Ortaklığı ve Güney Akdeniz'i kapsayacak şekilde ticaret, enerji, ulaştırma, göç gibi alanlarda ikili ilişkiler aracılığıyla Avrupa Komşuluk Politikasının bölgesel boyutunun güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Son olarak ise yukarıda belirtilen hedeflere ulaşmak için mekanizma ve araçların

⁵⁸ European Commission, “A Partnership for Democracy and Shared Prosperity with the Southern Mediterranean”, COM (2011) 200 final, 8 Mart 2011, 2-3.

⁵⁹ Federica Bicchì, “The Politics of Foreign aid and the European Neighbourhood Policy Post-Arab Spring: ‘More for More’ or ‘Less of the Same’”, *Mediterranean Politics* 19 (2014): 323.

⁶⁰ Timo Behr, “After the Revolution: The EU and the Arab Transition” *Notre Europe*, 54: 9, Erişim Tarihi: Temmuz 13, 2017, http://www.institutdelors.eu/media/eu_arabtransition_t.behr_ne_april2012.pdf?pdf=ok.

oluşturulması gerektiği belirtilmiştir.⁶¹ Bicchi'ye göre bu bildirme de AB dış yardımının temel taşı olan koşulluluk (conditionality) ilkesine bağlıdır. Kısacası “komşulara yönelik artan AB yardımı şarta bağlıdır.”⁶²

Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerde ekonomik istikrarın ve kalkınmanın garanti altına alınması doğrultusunda dönemin AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikasından Sorumlu Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton tarafından 3Ms programı geliştirilmiştir. Program içerisinde *para (money)*, *piyasaya erişim (market access)* ve *dolaşım (mobility)* kavramları yer almaktadır. Para kapsamında; bu ülkelerin yüz yüze kaldığı ekonomik sıkıntılar ve sorunlara karşı parasal kaynakların sunulması planlanmıştır. Bu kaynağın sunulmasında Avrupa Yatırım Bankası'na rol verilmiştir. Piyasaya erişim konusunda ise bu ülkelerle ticaret bağlarını daha da güçlendirerek ülkelerin kalkınmaları amaçlanmıştır. Dolaşım kavramı ile de özellikle gençlerin AB üye ülkelerinde eğitim imkânı almasına önem verilmiştir.⁶³ Bicchi, 3 Ms programını “AB'nin ilişkilerinde temel adım değişikliği” olarak tanımlamıştır. Yasadışı göçü engellemek adına dolaşımın artırılarak “Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşmaları” ile de bu ülkelere fon ve piyasaya erişimlerinin kolaylaştırılacağı belirtilmiştir.⁶⁴

Avrupa Birliği, Amerika gibi diğer dış aktörlerden farklı olarak Arap Baharında yaşanan olaylara hazırlıksız yakalanmış ve uygun bir politika üretmekte zorlanmıştır. Bu bağlamda, Birliğin dış politikasının iki noktada değerlendirilmesi gerekmektedir. Birincisi, Avrupa Birliğinin Lizbon Anlaşmasında yer alan yeni dış politika yenilikleri tam anlamıyla uygulamaya geçememişti ve Avrupa Dış İlişkiler Servisi yeni kurulmuştu. Bu durum Birliğin dış politikada yaşanan zorluklara karşı tepki vermesini engellemiştir. İkinci olarak; Avrupa Komşuluk Politikası kriz yönetimine uygun tasarlanmamış, sadece Birliğin komşularıyla orta ve uzun vadeli ilişkilerinin yönetimine odaklanmıştır.⁶⁵

Sonuç: Avrupa Komşuluk Politikasının Geleceği

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ve daha sonra oluşturulan Avrupa Komşuluk Politikası özellikle işbirliği alanında etkileyici bir dış politika müktesebatının oluşturulmasına katkı sağlamıştır. Komşuluk Politikası kullandığı araçlar ile ortak ülkeler için iç pazarın yaratılmasına neden olmuştur. Bu politikalar

⁶¹ European Commission, ‘A new response to a changing Neighbourhood’, COM (2011) 303, 25 Mayıs 2011, 2.

⁶² Bicchi, “The Politics of Foreign aid,” 323.

⁶³ “Remarks by EU High Representative Catherine Ashton following her meeting with U.S. Secretary of State Hillary Rodham Clinton”, 17 Mayıs 2011, Erişim Tarihi: Temmuz 13, 2017, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/122073.pdf.

⁶⁴ Bicchi, “The Politics of Foreign aid,” 323.

⁶⁵ Richard G. Whitman ve Ana E. Juncos, “The Arab Spring, the Eurozone Crisis and the Neighbourhood: A Region in Flux”, *Journal of Common Market Studies* 50 (2012): 151.

sayesinde AB ve güney komşuları arasında iletişim artmıştır. Kısacası; ticaret ve serbest dolaşım, AB ve komşuları arasında bütünleşme seviyesini artıran önemli etmenler olmuştur.⁶⁶

Arap Baharı ile Tunus'ta başlayıp diğer Arap ülkelerine yayılan olaylar dünya kamuoyunda önemli bir gündem maddesi haline gelmiştir. İlk başta AB tarafından ciddi bir olay olarak algılanmayan Arap Baharı otoriter rejimlere yönelik cılız muhalif hareketler olarak görülmüştür. Ancak olayların Suriye, Libya ve Yemen gibi ülkelerde giderek iç savaş boyutuna ulaşması AB açısından güvenlik bakımından tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle bu ülkelerde terör örgütlerinin artan faaliyetleri ve göç sorunu Avrupa Birliği'nin dış politika gündemini belirleyen önemli konular haline gelmiştir.

AB'nin dış politika temelini oluşturan Avrupa Komşuluk Politikası özellikle AB'nin doğu ve güney komşuları ile iyi komşuluk ilişkilerinin kurulmasına yardımcı olmuştur. Ancak Komşuluk Politikası, ortaklık kurulan ülkelerde yaşanan krizlere anında cevap verememektedir. Bu durum ilgili politikanın kriz yönetimi odaklı olmamasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu politika çerçevesinde ilişkilerin güçlendirilmesine yönelik yukarıda bahsedilen araçlar daha çok AB'nin çıkarları doğrultusunda geliştirilmiş, komşu ülkelerin yerel özellikleri dikkate alınmamıştır. Komşuluk Politikasının karşılaştığı bir diğer engel ise AB üye ülkelerinin bu politika çerçevesinde ortak karar alamamalarıdır. Arap Baharı süreci ile AB, Komşuluk Politikasında daha çok yaptırım ve sınırlama uygulamak yerine daha çok işbirliğinin, ticari faaliyetin ve serbest dolaşımın artırılmasına önem vererek dış politika anlayışında farklılaştırma ilkesini benimseye başlamıştır.

KAYNAKLAR

Kitaplar ve Makaleler

Abdelali, Abdelkader, "Wave of change in the Arab world and chances for a transition to democracy", *Contemporary Arab Affairs* 6 (2013): 198-210.

Açıkmeşe, Sinem Akgül, "Management of Security In EU's Neighborhood: Union's Tactics Revisited", *Perceptions: Journal of International Affairs* 10 (2005): 1-25.

⁶⁶ Kemal Kirişçi, "The EU, Turkey, and the Arab Spring: Challenges and Opportunities for Regional Integration", *Global Turkey in Europe* 1 (2012): 4, Erişim Tarihi: Eylül 8, 2017, http://ipc.sabanciuniv.edu/wp-content/uploads/2012/11/GTE_WP_011.pdf.

- Awad, Ibrahim, "Population Movements in the Aftermath of the Arab Awakening: The Syrian Refugee Crisis between Regional Factors and State Interest", *Migration in the Mediterranean: Human Rights, Security and Development Perspectives*, der. Omar Grech ve Monika Wohlfeld, Malta: Gutenberg Press, 2014: 24-39.
- Ayhan, Veysel ve Orhan, Oytun, "Suriye Muhalefeti'nin Antalya Toplantısı: Sonuçlar, Temel Sorunlara Bakış ve Türkiye'den Beklentiler", *Ortadoğu Analiz* 3 (2011): 8-16.
- Beck, Martin ve Hüser, Simone, "Political Change in the Middle East: An Attempt to Analyze the 'Arab Spring'", *GIGA Working Papers*, 203 (2012).
- Behr, Timo, "After the Revolution: The EU and the Arab Transition" *Notre Europe*, 54, Erişim Tarihi: Temmuz 13, 2017, http://www.institutdelors.eu/media/eu_arabtransition_t.behr_ne_april2012.pdf?pdf=ok
- Behr, Timo, "The European Union's Mediterranean Policies after the Arab Spring: Can the Leopard Change its Spots?", *Amsterdam Law Forum* 4 (2012): 76-88.
- Bellal, Annyssa ve Doswald-Beck, Louise, "Evaluating the Use of Force During the Arab Spring", *Yearbook of International Humanitarian Law* 14 (2011): 3-35.
- Bicchi, Federica, "The Politics of Foreign aid and the European Neighbourhood Policy Post-Arab Spring: 'More for More' or 'Less of the Same'", *Mediterranean Politics* 19 (2014): 318-32.
- Blanchard, Christopher M. ve Humud, Carla E., *The Islamic State and U.S. Policy*, CRS Report, Şubat 2016.
- Boose, Jason William, "Democratization and Civil Society: Libya, Tunisia and the Arab Spring", *International Journal of Social Science and Humanity* 2 (2012): 310-15.
- Cafarella, Jennifer, *Jabhat al-Nusra In Syria: An Islamic Emirate for Al-Qaeda*, Middle East Security Report, 25 (2014).
- Cameron, Fraser ve Balfour, Rosa, "The European Neighbourhood Policy as a Conflict Prevention Tool," *EPC Issue Paper* 47 (2006).
- Desai, Raj M., Olofsgard, Anders ve Yousef, Tarik, "Is the Arab Authoritarian Bargain Collapsing?", Erişim Tarihi: Ekim 30 2013, <http://www.brookings.edu/research/opinions/2011/02/09-arab-economies-desai-yousef>.
- Dinçer, Osman Bahadır, (der.), *Kapıdaki Kriz Suriye: Uluslararası Yaklaşımlar ve Türkiye İçin Öneriler*, USAK Raporu, No: 12-02, Mart 2012.

- Kirişci, Kemal, “The EU, Turkey, and the Arab Spring: Challenges and Opportunities for Regional Integration”, *Working Paper: Global Turkey in Europe* 1 (2012): 1-11.
- Korutürk, Osman, “Arab Revolution: Should We Still Call It ‘Spring?’”, *Turkish Policy Quarterly* 10 (2012): 63-70.
- Lundgren-Jörum, Emma, “Discourses of a Revolution: Framing the Syrian uprising”, *Ortadoğu Analiz* 3 (2012): 9-39.
- Pillar, Paul R., “Alienation and Rebellion in the Arab World”, *Mediterranean Quarterly* 22 (2011): 8-19.
- Rossi, Rosa, “The European Neighbourhood Policy in Perspective”, içinde *European Neighbourhood Policy: Political, Economic and Social Issues*, der. Fulvio Attinà ve Rosa Rossi, The Jean Monnet Centre “Euro-Med” Department of Political Studies, 2004.
- Sağsen, İlhan, “Arap Baharı, Türk Dış Politikası ve Dış Algılaması”, *Ortadoğu Analiz* 3 (2011): 57-64.
- Salık, Nuri, “Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikasında Pragmatizm ve Türkiye-Suriye İlişkilerinin Geleceği”, *Ortadoğu Analiz* 3 (2011): 20-32.
- Smith, Karen E., “The Outsiders: The European Neighbourhood Policy”, *International Affairs* 81 (2005): 757-73.
- Süer, Berna, “Suriye’de Değişim Çabaları: Bir Bağlam ve Süreç Analizi”, *Akademik Ortadoğu* 6 (2012): 1-20.
- Tilly, Charles, *Avrupa’da Devrimler 1492-1992*, İstanbul: Afa Yayınları, 1995.
- Tömmel, Ingeborg, “The New Neighborhood Policy of the EU: An Appropriate Response to the Arab Spring?”, *Democracy and Security* 9 (2013): 19-39.
- Wiarda, Howard J., “Arab Fall or Arab Winter?”, *American Foreign Policy Interests* 34 (2012): 134-37.
- Wieland, Carsten, “Between Democratic Hope and Centrifugal Fears, Syria’s Unexpected Open-ended Intifada”, *Internationale Politik und Gesellschaft* 4 (2011): 45-60.
- Whitman, Richard G. ve Juncos, Ana E., “The Arab Spring, the Eurozone Crisis and the Neighbourhood: A Region in Flux”, *Journal of Common Market Studies* 50 (2012): 147-161.
- Yılmaz, Muzaffer Ercan, “Arap Devrimleri ve Ortadoğu’nun Yeniden Yapılanması”, *Ortadoğu Analiz* 3 (2011): 45-51.
- Yılmaz, Muzaffer Ercan, “Suriye: Süreklilik ve Değişimin Çatışması”, *Ortadoğu Analiz* 3 (2011): 15-23.

Resmi Kaynaklar

European Commission, *EC financial assistance to the Central and Eastern European countries*

- *Background Paper for Special Session II on The Role of Official Assistance in Creating the Conditions for Sustainable Development*, 6-7 Aralık 2000.

European Commission, '*Wider Europe—neighbourhood: a new framework for relations with our eastern and southern neighbours*', COM (2003) 104 final, 11 Mart 2003.

European Commission, '*Communication on the Commission proposals for action plans under the European Neighbourhood Policy (ENP)*', COM (2004) 795 final, 9 Aralık 2004.

European Council, '*A secure Europe in a better world: European Security Strategy*', Brussels, 12 Aralık 2003.

European Commission, '*A new response to a changing Neighbourhood*', COM (2011) 303, 25 Mayıs 2011.

European Commission, '*A Partnership for Democracy and Shared Prosperity with the Southern Mediterranean*', COM (2011) 200 final, 8 Mart 2011.

Tezler

Miltner, Peter, "*The Union for the Mediterranean and the Eastern Partnership: A Comparative Analysis*", (Yüksek Lisans Tezi, College of Europe, 2009): 27, Erişim Tarihi: Temmuz 10, 2017, https://www.coleurope.eu/system/files_force/research-paper/miltner.pdf?download=1.

İnternet Kaynakları

Altemir, Antonio Blanc, ve Hernández, Eimys Ortiz, "The Union for the Mediterranean (UfM): A Critical Approach", *Paix et Sécurité Internationales*, 2(2014), Erişim Tarihi: Temmuz 10, 2017, <http://catedras.uca.es/jean-monnet/revistas/paix-et-securite-internationales/numerosPSI/psi-02-etudes-blanc-ortiz-upm.pdf>

"Divide and Rule: The Schisms of the Syrian Opposition", *The Majalla*, Erişim Tarihi: Ekim 30, 2013, <http://www.majalla.com/eng/2012/01/article55228708>

"Eastern Partnership and Development Cooperation" *Policy Digest*, 5 (2013), Erişim Tarihi: Temmuz 9, 2017, <http://hand.org.hu/media/files/1416300556.pdf>.

"European Neighbourhood Policy (ENP)", European Union External Action Service, Erişim Tarihi: Mayıs 19, 2016, http://eeas.europa.eu/enp/about-us/index_en.htm.

- “European Neighbourhood and Partnership Instrument (ENPI)”, Erişim Tarihi: Mayıs 22, 2016, https://ec.europa.eu/europeaid/funding/european-neighbourhood-and-partnership-instrument-enpi_en
- “Remarks by EU High Representative Catherine Ashton following her meeting with U.S. Secretary of State Hillary Rodham Clinton”, 17 Mayıs 2011, Erişim Tarihi: Temmuz 13, 2017, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/oraff/122073.pdf.
- “Threat Tactics Report: Islamic State of Iraq and the Levant”, Erişim Tarihi: Nisan 23, 2016, <https://info.publicintelligence.net/USArmy-TRISA-ISIL.pdf>.
- “The Arab Spring's Refugee Crisis”, ARDD-Legal Aid, Erişim Tarihi: 26 Nisan, 2016, http://ardd-jo.org/sites/default/files/resource-files/the_arab_springs_refugee_crisis.pdf.
- Uztopal, Deniz, “Paris katliamı nasıl gerçekleşti neden engellenmedi?”, Erişim Tarihi: Mart 24, 2016, <https://www.evrensel.net/haber/265136/paris-katliami-nasil-gerceklesti-neden-engellenmedi>.